
Pregledni rad
UDK 821.163.42'282-1 : 811.163.42'373 Belostenec : Krleža (091)(497.5)
Primljeno 2007-11-27/2009-03-18

BELOSTENČEV GAZOFILACIJ KAO LEKSIČKO POLAZIŠTE BALADA PETRICE KEREMPUHA MIROSLAVA KRLEŽE

Katarina Novak, Ludbreg

Sažetak

Ovaj rad* analiza je leksičkih i morfoloških sličnosti, te, u naznakama, fonetsko-fonoloških osobitosti riječi koje se javljaju u Belostenčevom rječniku, a koristio ih je kasnije Miroslav Krleža u **Baladama Petrice Kerempuha**. Utvrđena je sličnost rječnika koji Krleža pripisuje svojoj baki Tereziji Goričančevoj s leksemima navedenim u Gazofilaciju, te su navedeni i ostali izvori koji su uz Belostenčev rječnik (nastao do 1675., objavljen 1740.) pridonijeli oblikovanju „hibridnog govora“ koji čitatelj upoznaje čitajući Balade. Kako treba najprije odgonetnuti grafiju starih jezikoslovaca, utvrđen je sustav kojim se Belostenec služio u Gazofilaciju, pri čemu valja napomenuti kako su neka njegova rješenja, poput bilježenja dugog i kratkog jata, refleksi jata (è, é, ê, e, è), te glasova koji se različito ostvaruju u pojedinim hrvatskim krajevima, poluglasovi (e, a, ë, ä, è), zapravo napredna. Kao i u slučaju rješenja koje je stoljećé i pol kasnije ponudio Vjekoslav Babukić, ono nije bilo prepoznato u punoj promišljenosti ideje koju nudi.

Jezgra rada je komparacija leksema koji se javljaju u Gazofilaciju, kao i u Baladama, te u nekim slučajevima njihovih morfoloških i fonetsko-fonoloških osobitosti.

Navedenom analizom utvrđena je sličnost koja izvan granica sumnje pokazuje u kojoj mjeri negdašnja znanja mogu obogatiti književna djela nastala stoljećima kasnije. Zablistala je u svojoj punini arhaična kajkavština koja progovara jezikom seljaka, kmetova, ugnjetavanih ljudi koji breme tuđinske vlasti i pohlepe domaćih moćnika najjače osjete na svojim plećima i progovaraju jezikom koji sumira svu patnju proživljenog poniženja, očaja, siromaštva i koji će kulminirati u lucidnim zaključcima često prepunim sarkazma i cinizma koji ruši svaku nadu.

Ključne riječi: Belostenec /Gazophylacium/; grafijska rješenja; Terezija Goričančeva, polazišta Balada, dvojbe vezane uz nastanak Balada; komparacija jezika (Gazofilacij/ Balade: Petrica i galženjaki, Sectio anatomica); utjecaj Gazofilacija na Balade Petrice Kerempuha

*Tekst je, u autorskoj obradi, znatno kraćen i prilagođen za objavu u časopisu Kaj, među ostalim, i kao podsjetnik na 270. obljetnicu izdanja Belostenčeva Gazofilacija (op.ur.).

I.

Među najčvršće dokaze živosti lingvistike zasigurno se može ubrojiti činjenica da je rječnik iz 17.st. (daleko prije standardizacije hrvatskoga jezika) utjecao na tristo pedeset godina mlađe književno remek-djelo. Dakako, radi se o *Gazophylaciumu* Ivana Belostenca koji je bio jedno od polazišta *Balada Petrice Kerempuha* Miroslava Krleža. Izbor leksema nije jedini razlog iz kojeg je Krležino književno djelo poprimilo univerzalnu dimenziju, no zasigurno je uvelike pridonio dojmljivosti samoga prikaza vremena i težine stradanja ljudi kroz povijest. Odabir takvog leksika za *Balade* obrazložio je sam Krleža: “te korozivne fraze toga jezika ubijaju sve svijetle i junačke ideale... Ta fraza je kmetska. Ona je u trajnoj depresiji. Ona odozdo pljuje po gospodskim čizmama koje je gaze. Ona se ne zanosí, ona se ne uzdiže, ona ne vjeruje ni u što osim u neku vrstu katoličkog pesimizma, svršavajući neminovnom nivelacijom svega živoga u smrti. ‘Za sto let ni kosti, ni mesa.’ Taj pučki, zagorski, kmetski sarkazam je ubitačan.”²

Jezični hibrid koji Krleža koristi u *Baladama* uključivao je gotovo sve kajkavske pisce i jezikoslovce do 20.st. kao i kolokvijalne kajkavske dijalekte koje je slušao. Među izvorima navodi:

(“1. klasična jambrešičevsko-belostenčevska kajkavština, koju sam slušao od najranijih dana kao glavni motiv u frazi moje babe.

2. Jezik ulice i kuhinje. Agramerski Küchenkroatisch.

3. Banskokurijalna fraza Josipa Klobučara sedamdesetih godina.

4. Jezik lektire (Šenoa) i štampanih tekstova zagrebačke štampe. Knjige u izdanju knjižare Kugli, ‘Obzor’ i ‘Narodne novine’.

5. Jezik deseterca, narodne pjesme i Zmajjove. (Zmaj je do danas ostao najingenioznijim pjesnikom naših djetinjstava. On je, doduše, kod nas Hrvata pokvario ukus čitavih lirskih generacija, ali, kao dječji pjesnik, Zmaj sa svojim djelom spada u najsvjetlije emocije onih dana.)

Osim toga upliv njemačkog jezika i fraze, i latinskih tekstova, koje smo učili napamet kao papige. Latinski nam je imponirao i znali smo masu citata napamet bez razumijevanja.”)³

dok *Kalendarsku* posvećuje “Tomašu Mikloušiču”, a u *Planetarijumu* se poziva na riječi Jurja Habelića.

² *Zapis o umirućem jeziku*, Davni dani, Miroslav Krleža, Fuga kajkavica haeretica, “Kaj”, godina XXVI., broj 2-3-4, Zagreb, 1993., str. 18.

³ *Djetinjstvo u Agramu (1902- 03)*, Miroslav Krleža, Fuga kajkavica haeretica, “Kaj”, godina XXVI., broj 2- 3- 4, Zagreb, 1993., str. 20.

II.

Terezija Goričančeva

Među najzanimljivijim nedoumicama vezanim uz leksik *Balada* sigurno je i ona o vokabularu Terezije Goričančeve. Stara mama, Terezija Goričančeva, rođena je 1837. godine. Jamačno izrazito jaka osoba, “uz onoliku djecu kojoj je svakog dana trebalo dati nešto za jelo, u stalnim novčanim neprilikama, uz teško boleznog, nepismenog muža”,⁴ od koje je životnost i snagu mogao naslijediti unuk, Miroslav Krleža, no koliko je ta pitoreskna osoba za svog boravka u Agramu utjecala na izgradnju unukova osobnog leksika ostaje otvoreno pitanje. Sam odabir likova, ne onih koji mijenjaju povijest već onih koji su uhvaćeni u njen žrvanj, bila je primijenjena životna filozofija Terezije Goričančeve. (“Na njenom je sprovodu bilo mnoštvo svijeta. A kad sam te ljude dobro pogledao, onda sam spazio da je tu zapravo pedeset posto prosjaka.”⁵)

Mladen Kuzmanović izrazio je sumnju u “mamino” poznavanje kajkavskih rječnika i kupovanje knjiga,⁶ što je više no razložno. Ona je bila prije pismena, možda i pučki genij, nego obrazovana što objašnjava poznavanje Lovrenčićeve verzije Petrice Kerempuha, ali ne i leksika koji joj pripisuje njen unuk, poput bogatih kajkavskih fraza: “črni kruh, prosti, kmetski, kaj ga ni pes polapsati štel ne bi. Al` pak kuruzni, Lukačev fini, hmelnat kak zlevanka. Kvasni posejnak je fajn v poždirak! Komisni je kisel kak domobranski pezdec. Pšenični al pak herženi, falačec ječmeni pred sebe deni, pagda vidiš kak se vrabec ženi. Postružnjak je rahel i puhek kak spongja, ak se pod pepelom v krušnici speče. Maslen paprenjak al pak medenjak, gdo ga neče v poždirak je bedak. Kruhar kruha mesi, dečec dober jesi. Kruhar kruha smudi, dečec dober budi!” Ovdje se valja malo zadržati. Terezija Goričančeva je živjela u Čakovcu, odnosno Varaždinu od kasnih tridesetih godina devetnaestog stoljeća, dakle od Belostenčeve smrti je tada prošlo više od stotinu i pedeset godina. Sličnosti njenog osobnog rječnika (koji joj pripisuje Miroslav Krleža) i *Gazofilacija* daleko su od zanemarivih, čak i ako ih se ne može u potpunosti objasniti. Belostenec navodi dvadeset i četiri natuknice uz riječ kruh od kojih posljednja imenuje čovjeka koji se bavi pripremom kruha - “Kruho pèk. (D.) Kruhar.” je onaj “koi dèla, kruha delanye”. Autor *Gazofilacija* pritom označava riječ *kruhar* kao dalmatinsku, dakle nije se koristila na kajkavskom govornom

⁴ Krleža u *sjeni Terezije*, Mladen Kuzmanović, Matica hrvatska 1998., str. 57.

⁵ S *Krležom iz dana u dan* (1975- 1977), Enes Čengić, “Trubač u pustinji duha”, Globus, Zagreb, 1985., str. 33.

⁶ Krleža u *sjeni Terezije*, Mladen Kuzmanović, Matica hrvatska 1998., str. 57.

području. Među natuknicama će se naći i vrste kruha poput: “3. cherni, profzti”, “pleuni, pozzeynak”, “5. z-kvafzom”, “10. pfenichni”, “11. jachmeni”, “12. herfeni”, “14. polztrufnyak”, “16. pechen pod pechvum, ili poklyukum”, “17. rahkel, puhek kot fpogia”, “18. meften z-mafzlom”, “20. pod pepelom pechen, ali pogacha”.⁷

Književnik ima pravo konstruirati sliku svoga djetinjstva, uspomena (pa tako i onih koje se odnose na leksik najbližih članova obitelji) ili ga preoblikovati. Neke Terezijine sintagme, zapisane među Krležinim uspomenu iz djetinjstva jesu: “Gdo mladost prez falinge zveršiti kani, bolše da ni opal iz matere!”, “Dvorišče, predcirkvišče, norišče erdegata!”, “Bedasto govoreći človek!”, “Nikaj v človeku stalnoga ne.”, “Kaštigu si zaslužil da bi te na den Herodešovog decomorstva fest sprešibrali!”, “Naš pristorošek hižni za cibebe ne prihaja!”, “Budi priseben sinek!”, “Ocvirke scvreti, cvretje v ponjvu deti, tri put prežgānu juhu spelejāti.”, “Srca nagnutje, prorukovanje, napitek, pervorojeni sin, hergav, erjav, bogaboječ.”,⁸ “Jen falačec devenic, s prosenicum jeternic, rajše neg ptic jerebic, hoče vrapči striček stric.” ili “Friške fanjke fašenek friga, liga z repom miga.”, “Tvrda tikva kak međimorska rotkva!” Mali uvid u Belostenčevu građu dovoljan je za komparaciju. “Opal z matere” je vrlo srodno primjeru iz *Gazophylaciuma* “Opāl, la, o. iz utrobe opal”.⁹ I “hergav, erjav, bogaboječ” naći će se i kod Belostenca (“Hergyau, va, vo. [D.] Arjau, Arghjau, a, vo. Erjau.”¹⁰ te “Boga bojech, Boga bojazliv, [D.] Bogo milli, umilyen. v. Pobofen.”¹¹ Poveznice se mogu naći i u riječima: *dvorišče, kaštiga, falačec, prosenica, jeternic, jerebic, fanjke, fašenek, friga, kulko, tulko*. Najveća podudarnost pojмова bila bi među riječima *devenic-jeternic* (“Devenicza. Farcimen, nis. 2. dvenicza bela. 3. v. Jeternicza. 4. devenicza cherna... 5. v. Kobafzicza. 6. v. Satyra.”¹²). *Kaštiga* - “Kaftiga. (D.) Pedepsza”¹³ uz objašnjenje pojma u prvom dijelu rječnika “punire peccatum, *greh kaftigati. Cic.*”¹⁴ Jasno je značenje riječi. *Falačec* je i kod Belostenca povezan s mesom, “Falatēc, Falachecz. kakti falatēc mefza fzvinfzkoga” te kao i fanjki (sg. fanjek), “Fányěk, Fritol. 2.

⁷ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 187.

⁸ *Djetinjstvo u Agramu godine 1902-3*, “Republika”, godina VIII, knjiga II, broj 12, Zagreb, prosinac 1952., str. 368.

⁹ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 318.

¹⁰ Isto, str. 126.

¹¹ Isto, str. 123.

¹² Isto, str. 71.

¹³ Isto, str. 162.

¹⁴ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium LATINO-ILLYRICUM*, str. 1001.

Fanyek, kêmfze kopuni tove”¹⁵, odgovara i značenjem kontekstu u kojem se javlja u Krležinom tekstu. Riječ *migam* nije promijenila oblik ni doslovno, a niti pejorativno značenje u današnjoj kajkavštini, a zabilježena je u *Gazofilaciji*: “Mígam. 2. migalfzem, v. Namigavam.” uz “Migànye.”¹⁶ Aliteracija se uz značenjsku vezu ušćuvala s pojašnjenjem pojma *frigati*, “Frigàm, na, no. Ofrigan (D.) Prigan. 1. jaycze ofigano. frigana riba.”¹⁷ Odnos dvaju glagola (*frigati* i *cvreti*) direktno upućuje na drugu izreku pripisanu Tereziji Goričančevoj (“Ocvirke scvreti...”). Riječ *dvorišće* se može pronaći u rječniku iz 17.st. (“Dvórišče. 2. dvorifche, okolifche, obor”¹⁸) što se ne može reći i za riječ *cirkvišće*, no tvorbeni način je zasigurno mogao biti preuzet od Belostenca (*cirkvišće/ dvorište, okolišće*, može se nadodati i “Szpravifche... 3. fzpravifche czirkveno”¹⁹). *Norišće* je u tvorbenoj i glasovnoj vezi s prethodnim članovima pobrojenog niza te je pretpostavka time dobila uporište. Vrlo je vjerojatna prilagodba riječi poradi ritma. Sintagma “bedasto govoreči” također nije izravno preuzeta, no Belostenec navodi pojam “Noro govorechi.” pa “Noro videchi.”²⁰ Značenje riječi *erdegata* objašnjava Belostenec. Nije isključeno ni da ju je poznavala Terezija, kao “Erdéch. v. Cherlyen.”²¹ i “Ergata, 2. *Tefak*.”²² Težaci smisleno odgovaraju poslovice. Kuliko-tuliko je odnos priloga koji nije nužno preuzet iz Belostenčevog rječnika, jer se može čuti i u nekim kajkavskim govorima danas, no naveden je i u *Gazophylaciumu*: “Kuliko. 2. kuliko tuliko.”²³

Krleža tvrdi kako je konj u njenom vokabularu bio: “Belec! Tri su belca kak tri bela telca otpelala v pekel steklog pogorèlca. Al pak čerlèn: lepi čerlèni cujzek. Drevèna kobila. Kočiško kljuse. Divja mrcina. Zaduhlivi konjski beteg. Krotek konjiček. Ždrebec popikàvec. Putast, riði pastuh. Zvučeni cirkuski konj: žvale srebrene nosi, z repom miga kakti pes. Ciglarski tvrdoùsti, cigàrski tancàvec, hmajni sivec, peskarska vlačùga.”²⁴ Belostenec uz pojam *konj* nudi četrdeseti-devet pojašnjenja (autorova pogreška u brojanju, tj. ponavljanje brojeva nakon

¹⁵ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 931.

¹⁶ Isto, str. 222.

¹⁷ Isto, str. 98.

¹⁸ Isto, str. 275.

¹⁹ Isto, str. 515.

²⁰ Isto, str. 275.

²¹ Isto, str. 92.

²² *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium LATINO-ILLYRICUM*, str. 503.

²³ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 190.

²⁴ *Djetinjstvo u Agramu (1902- 03)*, Miroslav Krleža, *Fuga kajkavica haeretica*, “Kaj”, godina XXVI., broj 2- 3- 4, Zagreb, 1993., str. 18.

tridesetidevet kao trideset itd. do ponovljenog tridesetidevet je razlog unošenja ispravke originalnog navoda prilikom komparacije). Usporedimo Terezijin leksik s Belostenčevim zapisima! *Belec*, u *Gazofilaciju* “Kony bel, Belec, fznefni, fzeberni kony.”, zatim *čerlèn* i *riđi*, “5. Kony chyerlyen, rigy.” pa *kobila* i *kočiško kljuse*”12. kony klyufze. klyufzina, kobilina.” i “13. kony kochiski, kêmfze vozi.”, *zaduhlyvi*”18. kony neduslyiv. (D.) zaduhliv, fzipavacz. (Scl.) Sziputliv.” te *popikàvec*”25. kony popikavecz.”, *putast*”29. kony putafzt. Putonòg. (D. it.) Putal.”, *zvučeni*”21. kony ofzedlan. v. kony zvuchen. i [49.] kony zvuchen, Vefch (D. it.) jedek.”, *tverdòusti*”38. kony tverdovufzti, Predrag.”, *tancàvec*”36. kony tanczavicza, igravicza.” i *sivec*”32. kony fzivècz”. Navedeni primjeri ukazuju na uljepšavanje uspomena na voljenu osobu iz prošlosti znanjima svojstvenim vrsnome književniku.

III.

Tko je bio Ivan Belostenec?

O autoru *Gazofilacija* zna se malo. Objavio je prije famoznog rječnika dva djela. Na knjizi propovijedi “Sacri Sermones in sacratisimum Festum Corporis Christi. Idiomatice Illyrico compositi ac editi. Opera A.R.P.F. Joannis Byllostinacz Ord. S. Pauli Primi Eremitae Provinciae Istriae ξ Vinodol bis Emerito Provinciale.”²⁵ zabilježio je svoje prezime Bylloftinacz i BYLLOSTINACZ, odnosno transkripcijom: Bilostinac, pri čemu glasovne pojave (i < ě; a < ѣ, њ) upućuju na nekajkavsko podrijetlo Belostenčevo, odnosno njegove obitelji, kao i zaključak da je kajkavski književni jezik bio njegov odabir²⁶. Iz te posvete saznajemo i da je djelo pisano na “idiomatice Illyrico”, odnosno hrvatskom jeziku. (Pavlinški pisac Nikola Benger će u svom katalogu pavlinških pisaca i upotrijebiti izraz “idiomatice croatico”, a koji je preuzeo iz *Lepoglavskog albuma* /1672./, tiskanoga kad još propovijedi nisu bile objavljene.)²⁷ Nepotpunom primjerku, pronađenom u budimpeštanskoj (Kraljevskoj) Sveučilišnoj knjižnici, nedostajala je naslovna stranica, posveta i nekoliko stranica u sredini. Kasnije je pronađen cjelovit primjerak istoga djela u knjižnici Franjevačkog samostana u Zagrebu, na Kaptolu,

²⁵ Usp. *Barokni propovjednik Ivan Bilostinac*, Josip Bratulić, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 31.

²⁶ Usp. *Promicatelj hrvatskoga jezičnog jedinstva*, Josip Vončina, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 9.

²⁷ Usp. *Barokni propovjednik Ivan Bilostinac*, Josip Bratulić, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 32.

koji otkriva kako je knjiga posvećena Ivanu Draškoviću (1692.), sinu palatina Ivana Draškovića, koji je ratovao protiv Turaka pod vodstvom bana Nikole Šubića te je, odigравši dvoičnu ulogu u Zrinsko-frankopanskoj uroti, pomogao ugušiti je. Nije sigurno je li umjesto navedene posvete trebala doći druga.²⁸ Iz samog sadržaja djela može se zaključiti da se je protivio protestantskoj nauci. (Ironično, njegovim će se rječnikom poslužiti pisac koji će posluživši se likom redovnika izjaviti: “Ja štimam, sudim, čutim da sem Lutoran.”²⁹)

Gazofilacij je rječnik nastao do 1675. godine kada umire njegov autor. (Naslov su ilirci *Gazophylacium* pohrvatili.³⁰) Nakon smrti pavlina koji ga je sastavio prolazi korekturu dvojice Belostenčeve subraće u lepoglavskome samostanu, gdje je rukopis bio pohranjen, do svoga izdanja 1740. Vrlo bogat dvojezični rječnik latinsko-hrvatskoga i hrvatsko-latinskoga, točnije latinsko-ilirskoga i ilirsko-latinskoga, odraz je nastojanja jednog jezikoslovca da prikupi i objedini sva hrvatska narječja u jednom djelu, dakle, pridonese jezičnom (samim time i političkom) ujedinjenju krajeva Hrvatske u kojima su strani vladari poticali regionalizam.

Belostenčev jezik, vidljivo je već u varijantama pisanja i izgovora prezimena, a kasnije i u navođenju dalmatinskih, slavonskih, hrvatskih te tursko-hrvatskih sinonima za pojedine izraze (D., Scl., Cr., Turc. Scl.³¹), nije dijalekt jednog govornog područja, nego umjetno stvoren književni jezik. Njegovo postojanje dokazuje da su jezikoslovci tražili rješenje problema jedinstvenog književnog jezika i prije preporoda.

Da bi se uopće moglo pristupiti komparaciji navedenoga rječnika sa stoljećima mlađim Krležinim djelom valja odrediti sustav temeljnih glasova, fonema. Teškoća u dopreporodnoj nereformiranoj latinici bila su slova kojima bi se obilježili hrvatskom jeziku svojstveni, a latinskom nepoznati glasovi, pa je po uzoru na prvobitne latinske glasovne vrijednosti (I= i/ j, V= u/ v) hrvatska latinica u pojedinim odsječcima razvila svoje homografe: c= c/ č; s (f)= s/ š/ z/ ž.³² Belostenec se, kao ni još neki kajkavski pisci prije njega, poput Vramca nije pridržavao pravila o označavanju jednoga fonema jednim grafemom.

²⁸ Usp. *Barokni propovjednik Ivan Bilostinac*, Josip Bratulić, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 32.

²⁹ *Plameni vjetar*, Scherzo, Miroslav Krleža, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 154.

³⁰ Usp. *Promicatelj hrvatskog jezičnog jedinstva*, Josip Vončina, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 6.

³¹ Usp. *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, prijevod kratice Vladimira Vratovića, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 42.

³² Usp. *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, posebno izdanje, Josip Vončina, Matica hrvatska, Zagreb, 1999. str. 111.

IV.

Grafijska rješenja Ivana Belostenca

Slovna rješenja u Belostenčevom *Gazofilaciji* jesu sljedeća:

a	a	l	l
b	b	lj	ly, lj
c	cz, c	m	m
č	ch, cs	n	n
ć	ch, chy (u dalmatinskim riječima te slavonskim turcizmima)	nj	ny
d	d	o	o
dž	gy (u dalmatinskim riječima te slavonskim turcizmima)	p	p
đ	gy, dgy, dy	r	r
e	e	s	fz, sz, fz, f
f	f	š	f, β, s, ff, fs, sf, f, fs
g	g, gh	t	t, th
h	h	u	u
i	i, y	v	v, u
j	j, y, ø (npr. koi)	z	z
k	k	ž	f, s, β, fs, fh, f ³³

V.

Analiza leksema na primjeru dviju balada

VI. 1. *Petrica i galženjaki* početna je balada. Javljaju se leksičke dominantne ove zbirke: leksički morfem *krv*, u imeničkom, glagolskom i pridjevskom obliku te *galge*, također u imeničkim, glagolskim i pridjevskim kategorijama. Ima i frekventnijih riječi (primjerice veznik “i”, riječi “megla”, “grof”) koje, iz očitih razloga, nisu leksičke dominantne kerempuhovskog svijeta.³⁴ Najočitiiji je primjer rabljenja leksičkog morfema *krv* balada *Na mukah* gdje uz oblik *karv* (*karvju*, *karvi*) i njene morfeme (*karvopije*, *karvolubne*, *karvoločni*, *karvolisci*, *karvohodša*), ukupno ih je sedamnaest; upotrebljava i oblike *kerv*, pridjeve *kervavi* i *kerva-*

³³ str. 23.

³⁴ *Kerempuhovo ishodište*, Mladen Kuzmanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1985., str. 61.- 69.

vo, imenicu *kervarina*, glagol *kervarim* složenice *kervolizec*, *kervobluvinu* i *kervavognojni*, ukupno 33 oblika riječi s glasom *e* pa čak i oblik *kri*.³⁵

Belostenec riječi *krv* i *galge* objašnjava: “**Kërv**. 2. kerv dobra. 3. kerv hmán. 4. kerv gnyla, i nechifzta, kâsze gotovo na gnoy obracha. 5. kerv vřztavlyam. *Plin. lib.* 8. c. Kerv vřztave fzkup y fzerbechiczu tela.” i “Kërváu, va, vo. 2. kervau malo, okervaulyen, na, no. 3. vkervaren”³⁶ i “Kërvu pùn.”

galge - “Gálge. (D.) Vifala, fzohe. *Patibulum*, *li*, *furca*, *gabalus*. 2. Gagle iz dveh drev, chiga *patibulum triangulare*, *furca*, &. Gàlgih trojeh vreden. *Trifurcifer*, *ri*.³⁷

galženjaki - “Trifurcifer, ri. m. idem. *Ili vreden treh drev, galsenyak*. Plaut.”³⁸

Oznakom “Plaut.” autor rječnika upozorava da se u objašnjenju riječi poziva na Plauta koji je navedenu riječ upotrijebio u kontekstu “Vrijedan triju drveta.”³⁹ (Kajkavci i danas koriste izraz “križno drvo”).

U baladi *Petrica* i *galženjaki* potonja spomenuta leksička dominantna dolazi do punog izražaja:

*Na galgama tri galženjaka,
tri tata, tri obešenjaka,
pod njimi čarni potepuh
tamburu svira Kerempuh.*

Ranije spomenuti leksemi koje je Krleža povezivao sa svojom bakom (“Kaštigu si zaslužil da bi te na den Herodešovog decomorstva fest sprešibrali!”; Friške fanjke fašenek friga, liga z repom miga.”; “Bedasto govoreći človek!”; “Nikaj v človeku stalnoga ne.”) javljaju se u *Petrici i galženjakima* u novom kontekstu:

Zgublenje glavno, strašna kaštiga,
človek se denes friga kak liga.

Riječi **kaštiga** i **frigati** ranije su spomenute, objašnjene (“Kaftíga. (D.) Pedepřza.”⁴⁰ i “Punio, ivi, itum... *kařtigam*. (D.) *pedepřzam*. *z-glavum kařtigati neko-*

³⁵ *Plameni vjetar, Na mukah*, Miroslav Krleža, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 180.- 185.

³⁶ Isto, str. 165.

³⁷ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 99.

³⁸ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium LATINO-ILLYRICUM*, str. 1228.

³⁹ Usp. *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, prijevod kratica Vladimira Vratovića, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998., str. 42.

⁴⁰ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 162.

ga.” „Frigàm –gati, czvrem –czveti. (D.) Prigam. Frigo, gis v. Prafim.”⁴¹ i “Frigan, na, no. ofrigan. (D.) Prigan.”⁴²), a riječ **človek** objašnjava Belostenec: “chlovek, (D.) chyovik, & scribunt sic: Cjovjek. Muska glava, Mús. Chlovek fenfchak, t.j. koi za fenami hodi, y pogiblye. Chlovek, kî za fenu nemari, chlovek turobën, falofzten, turobnoga, y falofztnoga fzërcza, chlovek maloga fzërcza, y malo dobër. Chlovek velik, chovechina. Chlovekom vech nebiti, ofztaviti.” Zatim: “chlovek nefzrameslyiv”, “chlovek nagel”, “chlovek zlochefzt, “chlovek nepoftenik”..

Prov. Chlovék, to je fztvar velika,
Koga mores, rech' chlovika.”⁴³

VI. 2. *SECTIO ANATOMICA*
ALI RAZVUDENJE KOTRIŽENJE
I NA KOTRIGE RAZREZAVANJE TELA ČLOVEČEG

*Z rokami v črevu
znuternje mertvečke,
v kervavem drobu,
z rokavi zaferknjeni,
medikuš prekaple
črevma martve žene,
na najže, v tmice pri luči lojene.*

*Na najže, v noči, pri lojene luči,
medikuša peklenska dvojmba muči.
On zganjku išče Tela, čreva tergajuči,
na tramu dobnik curi peskotekuči.*

*Na najže, v tmici, pri mertvečki sveči,
medikuš [B]oga išče mertveca kotrižeči.
Zgingavanje v tmici, dramljenje pol spečke,
žmah duhe sperhnute i vonjhe mertvečke.*

*Zevedavec pravi luckog razvudenja
grize se kak rak i sušičavka tenja:
al na kraju konca kotrig kotriženja
leži duha zlamen al pak preduđenja?*

*Al je duša tenja luckog hrepenjenja,
al znuternje, na dnu sakega betega,
boga ima, al pak zevsemsega ne ga?*

*Čreva, prazna čreva, mesnati mertvi meh,
zgebice, kotrige, herskavice, kosti.
Človek je ne spoznal Nature još dosti.*

*Negacija Boga, peklenski smertni greh.
V kominu smeh, vihorni žuhki smeh.”⁴⁴*

⁴¹ Isto, str. 97.

⁴² Isto, str. 98.

⁴³ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 47. i 48.

⁴⁴ *Plameni vjetar, Sectio anatomica*, Miroslav Krleža, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 212. i 213.

Roka bi Belostencu bila “Rúka”, kao i *rokav* “Rukáv”.⁴⁵

Čreva znuternje mertvečke već imaju veliku podudarnost sa sintagmom “Chréva nuternya. v. Chréva vu izpifzanyu Chloveka.”, “Znuternyi. znuternya”⁴⁶ i “Chréva iznimlyem –mati, Razchinyam –nyati” iz *Gazofilacija*.⁴⁷ Slično je i u slučaju pridjeva **mertvečke i martve**, “Mërtev, va, vo. mertvo telo” i “Mërtvëcz.”⁴⁸ (Belostenec dopušta mertev i martev, prvi vokal je promjenjiv, a drugi stalan, u čemu ga Krleža slijedi.) Slijedimo li dalje **v kervavem drobu**, “Kërváu, va, vo 2. kervau malo, okervauyen, na, no. 3. vkervaren.”⁴⁹ i “Dròb., Drobëcz.” nailazimo na više od slučajnosti.⁵⁰ “**Medikuš**” je riječ poodavno izašla iz uporabe u kajkavskom govornom jeziku, no nalazimo je u *Gazofilaciju*, i to u njegovom prvom dijelu, “Medicus, ci. m. p. c. Vràch, vrachitel. (D.) likar. Cic.”, “Medicus, a, m. p. c. Vrachni, (D.) lichni, a, o. medica manus, szrechno- vrachna ruka. Plin.” te “Medicina, ae. f. p. p. Vrachtvo. 2. znanofzt vrachtva. Cic.”⁵¹ **Prekapati** je stari glagol koji je korišten i u 17.st.: “Prekàpam -kopalfzem. prekopati dalye meje”.⁵² **Luč lojena v tmicе**, kasnije *v noči*, vrlo je lako mogla izaći iz *Gazofilacija*, jer je tada bila svakodnevna potreba ljudi pa je poslužila i za dočaravanje ambijenta 16.st.: “Tmicza, tmina. velika tmicza, 2. Tmiczu raztiravam.”⁵³, “Lúch, pořzvet drevena. v. Baklya. 2 luch i nofzec v-nochi zařgane”⁵⁴, “Lojèn, na, no.”,⁵⁵ “Nóch. Noch profztrana, kratka, vedrena, řzvetla, mrachna, temna...”, (Belostenec navodi čak 29 odrednica *noči* čime vjerojatno utječe na svakog čitatelja svog djela).⁵⁶

U drugoj strofi **medikuša muči dvojmba**. Glagol *mučiti* je upotrebljavan i u Belostenčevo vrijeme “Múchim. v. Crucio.” i “Muchimfze. 2. od hudoga duha, v. Trapim.”,⁵⁷ no za *dvojbu* bi koristio riječ “Dvóynya. [D.] Szumnya, zahod. v.

⁴⁵ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 471.

⁴⁶ Isto, str. 639. i 640.

⁴⁷ Isto, str. 53.

⁴⁸ Isto, str. 217.

⁴⁹ Isto, str. 165.

⁵⁰ Isto, str. 87.

⁵¹ *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium LATINO-ILLYRICUM*, str. 769.

⁵² *Gazophylacium*, Ivan Belostenec, pretisak, Zagreb 1998., *Gazophylacium ILLYRICO-LATINUM*, str. 407.

⁵³ Isto, str. 543.

⁵⁴ Isto, str. 204.

⁵⁵ Isto, str. 202.

⁵⁶ Isto, str. 272.

⁵⁷ Isto, str. 231.

Dvorechje. 2. dvoynyu fzpufzcham”.⁵⁸ Sljedeća dva stiha dodatno učvršćuju povezanost dvaju djela, **zganjku išče Tela, čreva tergajuči**, “Zgànyam kjednu. zegnati, ú tefzno mefzto”⁵⁹, “Ifchem -fzkati. (Scl) Trafim -fiti. v. Izifzkavam. 2. ifchem marlyivo. 3. ifchem z-meftrium milofchu prikom.”⁶⁰, “Tèlo. 2. telo fefztoko, y zdravo, 3. telo nemochno, beteslyivo... 5. telo mledno, 6. telo mertvo, 7. telo prez glave, 8. telo prez pameti, 9. telo chlovechje prez mefza, y kofe na fzpodobu fzmerti, telo chifztim.”⁶¹ “Térgam. tergati felud, odkud: tergane dike, 2. tergam grozdje, v. Berem. tergnuti fzablyu”.⁶² Čak i grafijom “**Tela**” Krleža ovdje dočarava arhaičnost grafije u vrijeme u koje je radnja balada smještena. Na tramu **dobnik curi pesko-tekući** - “Trám. 2. na kom perfznicze lefe, v. Greda. 3. tram, po kojefmze ladja iz vode vleche, 4. v. Gantar, v. Oven.”⁶³ “Dòba. (D. Dobba.) Vék. v. Chlovechafzki veki, pod izpifzanyem chloveka... 15. doba.v. Vreme.16. doba, t.j. vura. doba vre namfze od fznà fztati.”⁶⁴ “Czurím-reti, techem -chi.”⁶⁵ “Péfzek. (D.) Salpun. pars-hina... pefzek vurni”⁶⁶

Vjerojatno interesantnije od javljanja imenice **sveča** ovdje je povezivanje s *lojenom luči* u istoj pjesmi, odnosno u istoj rječničkoj eksplicaciji “Szvécha. fzevcha lojena, fzevcha vofchena”.⁶⁷ **Žmah duhe** - “Smàh. fmah priofter, fzlaščicza, kà daje fmah”⁶⁸. Duha koja je i kod Belostenca ženskoga roda, a u baladi *Ni med cvetjem ni pravice* (“Kak kačje mleko ima duh”) javila se u muškom rodu, što aludira na Krležino slobodno služenje starim kajkavskim jezičnim izvorima kako bi oblikovao vlastitu kajkavštinu koja će biti podređena ritmu, pa su stoga i gramatičke kategorije sporedna stvarnost istoga jezika.

Zevedavec luckog razvudenja-s obzirom na učestalost javljanja riječi *zevedavec* u suvremenoj kajkavštini, gotovo je neosporivo izvorishe Belostenčev rječnik, “Zevedavec”⁶⁹, “Lúczki, a, o. v. Sztranfzki. luczko pofzvoiti”⁷⁰, “Razvodénye.”⁷¹ Na isti način možemo analizirati uvrštavanje sintagme **sušičavka tenja**: “Szúho-

⁵⁸ Isto, str. 91.

⁵⁹ Isto, str. 626.

⁶⁰ Isto, str. 143.

⁶¹ Isto, str. 534./ 535.

⁶² Isto, str. 533.

⁶³ Isto, str. 545.

⁶⁴ Isto, str. 74./ 75.

⁶⁵ Isto, str. 63.

⁶⁶ Isto, str. 351.

⁶⁷ Isto, str. 525.

⁶⁸ Isto, str. 487.

⁶⁹ Isto, str. 625.

⁷⁰ Isto, str. 204.

⁷¹ Isto, str. 358. [458.]

betéslyiv.”⁷² i “Tènya fzvojeŕze plaffiti, 2. tenya kipa, pelde, 3. tenya fibe vure fzunchene”⁷³ Oblikovanje fraze **na kraju konca kotrig** srodno je Belostenčevim frazama koje nalazimo na istoj stranici rječnika: “Na kòncz koncza.” te “Na kotrige”⁷⁴ **Zlamen** umjesto “Zlámenka. v. Znamenye.” te “Zlaménye. v. Znamenye.”⁷⁵ U kontekstu **duha zlamen**, potencijalna je ritmička prilagodba.

“**Betèg**, Nemoch, Nezdravlje. [D.] Nezdrav, ból, bolefzt, bolovanye.”⁷⁶ (Riječ tek sad dobiva arhaično zvučanje pa je i govorni dijalekt moguće izvorište.)

zевsemsega - “Zevfzega fzèrcza,” “Zevfzeh fztran,” “Zevfzema.”⁷⁷

ne(ga) - “Né, ni.”⁷⁸ kod Belostenca, no takve formulacije se javljaju u pojedinim dijalektima suvremenog kajkavskog narječja, primjerice bukovečkoj kajkavštini.

meh - “Méh. 2. meh vinfzki, 3. olyeni, 4 kojemfze podpuhava, czev na mehu”⁷⁹

zgibice - “Zgibicza. zgibicza na fzlami, 2. zgibicza, gumb on na velike kofzti ruchne”⁸⁰

kotrige - “Kotrig, chlenk. (D) zglob, chlanak. 2. kotrig vere, 3. kotrig, zadnyi chàfz fzmèrtni”⁸¹

nature - (L-I) “Natura, œ f. p. p. phyfis. Narava. (D.) Narav.”⁸²

još - “Jòs. v. Ifche.”⁸³

dosti - “Dofzta, dofzti, zadofzta. 2. dofzta y prevech, ili y od viŕfe. 3. dofztaje, 4. dofztamije”⁸⁴

smertni - “Szmertni. v. Truga.”⁸⁵

greh - “Grèh. pregreska, Fallinga. [D. it.] greska, fzagreha, Blúd, zablud, kri-vina, zmenkanye, fzlepochinŕstvo... 4. greh fzmèrtni, [D] fzmartna zloba, grèh pogubni.”⁸⁶

⁷² Isto, str. 527.

⁷³ Isto, str. 536.

⁷⁴ Isto, str. 239.

⁷⁵ Isto, str. 633.

⁷⁶ Isto, str. 11.

⁷⁷ Isto, str. 625.

⁷⁸ Isto, str. 251.

⁷⁹ Isto, str. 213.

⁸⁰ Isto, str. 626.

⁸¹ Isto, str. 181.

⁸² Isto, str. 801.

⁸³ Isto, str. 143.

⁸⁴ Isto, str. 82.

⁸⁵ Isto, str. 509.

⁸⁶ Isto, str. 115.

komin - "Komín trava. komin divji. 2. kòmin, ognishe."⁸⁷

smeh - "Szméh."⁸⁸

vihorni - "Viher. 2. viher velik, y nagel, koi lifztje terga, y vfza meffa, viher nagel v-defgyem, viher z-defgyem y tuchum"⁸⁹

žuhki - "Sùhko. Amare, amarulente, acerbe."⁹⁰

VI.

Zaključak

Balade Petrice Kerempuha s jezikoslovnog i književnog aspekta jedinstveno su djelo hrvatske književnosti u kojem je izvrsno prikazana sva bijeda podređenih. Nemaju pretenziju olakšati suvremenom čitatelju iščitavanje bogatih značenjskih slojeva izraženih pomno biranim arhaičnim leksemima uvrštenim u osebujuan jezični hibrid.

Čitajući ih, čitatelju ne preostaje drugo no diviti se stvaralačkoj snazi autora tog izuzetnog djela i zauzeti posve osoban stav o materinjem jeziku, njegovu razvoju i vlastitom poznavanju jezične tradicije. Miroslav Krleža, iako s ponekim antagonističkim stavom prema pojedinim autorima i djelima (kajkavske) književne tradicije, zauzimao je ne uvijek „ispravan“, ali uvijek otvoren i angažiran stav koji je rezultirao djelima bez kojih bi hrvatska književnost bila siromašnija. Za stvaranje vlastite jezične kreacije poslužio se je starim izvorima, među inima i rezultatima istraživanja pavlina Ivana Belostenca koji se nekoliko stoljeća ranije entuzijastično borio za stvaranje književnoga jezika, koji će doprinijeti ujedinjenju njegova naroda. Borba za očuvanje vlastitog jezika uvijek je bila povezana s političkim okolnostima koje nikad nisu bile lake za mali narod na dodirnoj točki zapadnih i istočnih kultura i interesa, što Krleža opisuje u baladama prikazujući sudbinu kajkavskog književnog jezika paralelno s prikazom tragedije tzv. malih ljudi.

Nada je privilegij dobrostojećih, a patnja malog čovjeka može se izraziti jezikom koji mu je sličan jer je kao i narod koji se njime služi prošao kroz kalvariju poniženja, zatiranja da bi opet izronio iz mraka povijesti u svoj raskoši obilja riječi koje opisuju detaljno sve što čini svijet koji ih okružuje. Vrlo će detaljno biti objašnjeno kolika je vrijednost biti "čovjekom", a da osim ovih ima i "malovred-

⁸⁷ Isto, str. 174.

⁸⁸ Isto, str. 508.

⁸⁹ Isto, str. 565.

⁹⁰ Isto, str. 493.

nih” ljudi. Svi ti bogati slojevi značenja odjekuju i Baladama te Krleža koji nije bio sklon baroku, stilizacijom kajkavskoga jezika koji je dobro upoznao, upotrebljava čak i stilske postupke karakteristične za baroknu poetiku.

Svijetla nota u Baladama javlja se tek na kraju u jednoj od četiri naknadno dodane balade (*Nenadejano bogčije zveličenje*), i to mogućnošću konačne Božje pravde. Svijetla točka sudbine jezika u njegovoj je stalnoj mogućnosti da, kad je jednom zapisan, ponovno oživi i nakon duge neuporabe, što *Balade* dokazuju.

LITERATURA:

1. Miroslav Krleža, *Plameni vjetar*, Miroslav Krleža, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.
2. Ivan Belostenec, *Gazophylacium*, pretisak, Stari grad, Zagreb, 1998.
3. Miroslav Krleža, *Zapis o umirućem jeziku, Davni dani*, Miroslav Krleža, *Fuga kajkavica haeretica*, “Kaj”, godina XXVI., broj 2- 3- 4, Zagreb, 1993., str. 18.
4. Josip Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, posebno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
5. Josip Bratulić, *Barokni propovjednik Ivan Bilostinac*, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998.
6. Josip Vončina, *Promicatelj hrvatskoga jezičnog jedinstva*, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998.
7. Ivan Belostenec, *Gazophylacium*, prijevod Vladimira Vratovića, prilog pretisku Belostenčevoga rječnika, Stari grad, Zagreb, 1998.
8. Mladen Kuzmanović, *Kerempuhovo ishodište*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1985.
9. Miroslav Krleža, *Kraljevo, Fuga kajkavica haeretica*, “Kaj”, godina XXVI., broj 2- 3- 4, Zagreb, 1993.
10. Miroslav Krleža, *U logoru*, *Fuga kajkavica haeretica*, “Kaj”, godina XXVI., broj 2- 3- 4, Zagreb, 1993.
11. Mladen Kuzmanović, *Krleža u sjeni Terezije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
12. Enes Čengić, *S Krležom iz dana u dan (1975- 1977), Ples na vulkanima*, knjiga 3., Globus, Zagreb, 1985.
13. Miroslav Krleža, *Djetinjstvo u Agramu godine 1902- 3*, «Republika», godina VIII, knjiga II, broj 12, Zagreb, prosinac 1952.
14. Josip Vončina, *Korijeni Krležina Kerempuha*, ITD “Naprijed”, Zagreb, 1991.
15. Mladen Kuzmanović, *Rječnik i komentar Balada Petrice Kerempuha Miroslava Krleže*, Liber, Zagreb, 1972.
16. Dunja Fališevac, *Končetizam i Bunićeva poezija*, *Umjetnost riječi*- časopis za znanost o književnosti, XXVII, br. 3., srpanj-rujan, Zagreb, 1983. str. 155.
17. Zoran Kravar, *Književnost 17.st. i pojam “barok”*, Zbornik radova o književnom baroku, uredile: Dunja Fališevac i Živa Benčić, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1988.

BELOSTENEC'S GAZOPHYLACIUM AS THE LEXICAL INITIAL POINT FOR
MIROSLAV KRLEŽA'S BALADE PETRICE KEREMPUHA

By Katarina Novak, Ludbreg

Summary

This work is an analysis of lexical and morphological similarities, and in outlines, of phonetic and phonological characteristics of words that are found in Belostenec's dictionary, and were used by Mitroslav Krleža later on in time in his work Balade Petrice Kerempuha. A similarity has been established between the dictionary that Kleža assigns to his grandmother Terezija Goričančeva with the lexemes given in Gazophylacium (finished by 1675 and published in 1740), and other sources are also quoted that have contributed to the forming of a "hybrid tongue" with which the reader is acquainted by reading The Ballads. As it is first necessary to decipher the graphies used by old time linguists, so was the system used by Belostenec in his Gazophylacium first determined, and here it is necessary to point out how some Belostenec's solutions were actually advanced, such as noting the long and the short (Glagolitic) yat; the yat reflexes (è, é, è, e, ë), vowels that are differently produced in different Croatian areas, and semi-vowels (e, a, ë, ä, è). His solutions had not been recognized as to the depth of the idea offered in the same way as the solutions offered a century and a half afterwards by Vjekoslav Babukić.

The central part of the paper is the comparison of lexemes that are found in Gazophylacium as well as in The Ballads, and in some cases comparison of their morphological and phonetic-phonological characteristics.

The said analysis determines similarity that undoubtedly shows to what extent knowledge from the past may enhance the richness of the literary pieces that have been created centuries afterwards.

Key words: Belostenec /Gazophylacium/; graphic designs; Terezija Goričančeva, The initial starting point of The Ballads, uncertainties linked with the emergence of The Ballads; language comparison (Gazophylacium/Ballads: Petrica i galženjaki, Sectio anatomica); influence of Gazophylacium on Balade Petrice Kerempuha